

FÖRETAGS- KONCENTRATIONEN SÄTTER NYA REKORD

Av Bengt Rydén

Mot bakgrund av den omfattande företagskoncentrationen inom EEC är det angeläget att fråga sig om de strukturförändringar som nu sker i svensk industri är av tillräcklig styrka och omfattning, påpekar civilekonom BENGT RYDÉN, Industriförbundet, som här analyserar vissa drag i koncentrationsprocessen inom industrin under 1965. Även om framför allt sammanslagningar av företag ökat kraftigt under senare tid, kan man sätta ett frågetecken för om förändringarna hittills varit tillräckligt stora inom de branscher där behoven i ett internationellt perspektiv på längre sikt kan visa sig vara störst.

För den framtida forskningen inom ekonomi och ekonomisk historia kommer 1965 antagligen att framstå som ett brytningsår. 1965 var det år då den ekonomiska utvecklingen i flera avseenden fick — eller tycktes få — nya inslag av stor betydelse. Den exceptionellt snabba ekonomiska tillväxttakten under förra hälften av 60-talet övergick i en mera normal 50-talstakt. Ett omslag skedde i fråga om tillgången på arbetskraft. En tidigare oanad våg av invandrare sökte sig till Sverige med påföljd att den dittills relativt spontana invandringen nästan stryptes. Och sist men inte minst: strukturrationaliseringen och företagskoncentrationen inom industrin accelerade våldsamt, slog nya rekord och blev plötsligt det stora samtalsämnet på arbetsplatserna, i företagen, i pressen och i den ekonomiska debatten över huvud taget. Avsikten är att i denna artikel närmare beskriva och analysera vissa drag i koncentrationsprocessen inom industrin under 1965. Huvudintresset kommer därvid att läggas vid koncentrationsåtgärder i form av företagsköp, sammanslagningar och mera långtgående samarbetsavtal.

Om man, analogt med den statistik för tidigare år som redovisats i andra sammanhang, ser till antalet sammanslagningar och samarbetsavtal omfattande minst två företag, uppgår siffran för

1965 till 230. I förhållande till tidigare år innebär detta en mycket kraftig ökning. Motsvarande siffror för åren 1962—64 rörde sig i genomsnitt runt 150 per år. Utvecklingen sedan 1958 redovisas i diagrammet. Av detta framgår även att det framför allt är sammanslagningarna som ökat i antal. Antalet kända avtal om långsiktig samverkan mellan företag såväl inom landet som över gränserna har de senaste åren i stort sett stått stilla; vissa år har tomt en minskning skett. Företagssammanslagningarna däremot har kontinuerligt ökat i antal och betydelse. Den utvecklingen accentuerades särskilt kraftigt under 1965.

Att ett växande antal företag tycks välja det renodlat ekonomiska samgåendet — företagsköpet och fusionen — framför samarbetsavtalet kan naturligtvis ha flera olika förklaringsgrunder. Möjligen innehåller statistiken det systematiska felet att fusionerna under årens lopp blivit relativt intressantare och därför är överrepresenterade i materialet, vilket hämtats från pressen. Men en väsentligare förklaring kan kanske sökas i konkurrenslagstiftningens utformning, som tycks gynna sammanslagningen framför samarbetsavtalet. Även den allmänna opinionen tycks uppfatta sammanslagningar som något mera positivt och ”oskyldigt” än samarbetsavtal. Fusion är ett ord som i Sverige knappast har en negativ klang, vilket onekligen är fallet med kartell och andra uttryck för företagssamarbete.

Förlovning eller giftermål?

Om hänsynstaganden till sådana opinioner alltför mycket påverkar ett företag i valet av samarbetsform måste detta konstateras med ett visst beklagande. Det är sannolikt att en lösare samarbetsform ibland kan vara att föredra framför en mera fast, inte minst därför att företagen då får tillfälle att bättre lära känna varandra utan att ha tvingats binda sig alltför hårt i förväg. Inte sällan resulterar det lösare samarbetet — förlovingen — i att parterna finner sig trivas så bra tillsammans att en fusion — ett giftermål — fal-

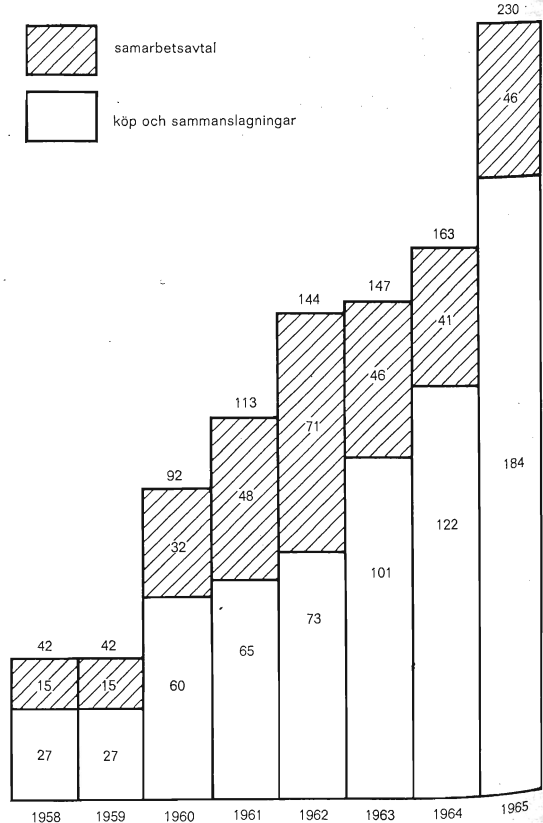
ler sig naturligt. Detta är definitivt att föredra framför det mera riskfyllda tvångsäktenskapet.

Men jämfört med samarbetsavtalet har naturligtvis sammanslagningen väsentliga fördelar som inte får glömmas bort i sammanhanget. I regel skapar den möjligheter till snabbare strukturoekonomiska effekter. Dessutom ställer fusionen större krav på disciplin och samarbetsvilja och innebär samtidigt en fullständig garanti för att ingen part hoppar av samarbetet. Ett avtal kan ju alltid sägas upp ensidigt, vilket kan vara till men för de samverkande företagens långsiktiga planering.

Aktiv verkstadsindustri

I likhet med tidigare år var fusions- och samarbetsaktiviteten under 1965 särskilt stark inom

Antal företagskoncentrationer inom industrin 1958—65

metall- och verkstadsindustrin. Närmare hälften av alla samgåenden som finns med i materialet skedde inom denna stora och heterogena del av industrin. De under senare tid mycket aktiva investmentbolagen inriktade sig förra året nästan ensidigt på att förvärva små och medelstora verkstadsföretag, framför allt inom transportsektorn. Dessutom var så gott som alla våra större verkstadsföretag på ett eller annat sätt engagerade i strukturrationaliseringar och koncentrationer, antingen i Sverige eller utomlands.

Näst verkstadsindustrin var fusions- och samarbetsaktiviteten starkast inom den kemiska industrin. Därefter följde massa- och pappersindustrin, livsmedelsindustrin, träindustrin samt textilindustrin, d v s de vad gäller produktionsvärdet största industrigrenarna om man bortser från träindustrin. Koncentrationsåtgärdernas fördelning på industrins olika huvudbranscher redovisas fullständigt i tabellen nedan.

Aktiviteten mätt efter antalet fall ger sålunda knappast några oväntade upplysningar. Av större intresse vore i stället att relatera de engagerade företagen till respektive branschs storlek. Någon systematisk beräkning av detta har inte varit möjlig att göra men om man sorterar ut de

”stora” fallen ur materialet visar det sig att de i påfallande hög grad faller inom verkstadsindustrin och olika delar av skogsindustrin. Som exempel från verkstadsindustrin kan nämnas SKF:s förvärv av den italienska RIV-koncernen, samgåendet mellan Esab och ASEA:s tidigare dotterbolag Åseasvets, sammanslagningen av AB CTC (Coronaverken) och Verkstads AB Calor (KF) samt Kockums köp av Helsingborgs Varv. Inom skogsindustrin var de mest iögonfallande samgåendena följande: SCA—Wifstavarf, STAB—Åkerlund & Rausing och Ji-Te AB, Klippan—Emsfors Bruk, Långasjönäs och Nyboholms Pappersbruk samt Mo och Domsjö—Paulströms Bruk och Bure AB. Därtill kommer Billeruds beslut att koncentrera driften till ett mindre antal anläggningar. Samgåendet mellan de båda börsnoterade bruksbolagen Iggesund och Boxholm bör också nämnas i sammanhanget.

Samgående över gränserna

Samgåenden mellan svenska och utländska företag skedde under 1965 i större utsträckning än någon gång tidigare under de senaste åren. An-

Företagskoncentrationer inom industrin 1965

Antal sammanslagningar och samarbetsavtal enligt uppgifter i pressen

Industrigren	Köp och/eller sammanslagningar i Sverige	Köp av delar av företag i Sverige	Samarbetsavtal i Sverige	Svenska köp av utländska företag	Utländska köp av svenska företag	Samarbetsavtal över gränserna	Summa
Gruvindustri	1	—	—	—	—	—	1
Metall- och verkstadsindustri	61	10	12	9	4	11	107
Jord- och stenindustri	9	—	—	—	—	—	9
Träindustri	12	—	1	—	—	—	13
Massa- och pappersindustri	15	1	2	1	1	1	21
Grafisk industri	5	—	—	—	1	—	6
Livsmedelsindustri	13	1	3	—	—	1	18
Dryckesvaruindustri	1	—	—	—	—	—	1
Textil- och sömnadsindustri	7	—	—	2	—	3	12
Läder-, hår- och gummivaruind	2	1	—	—	—	1	4
Kemisk och kemisk-teknisk ind	17	1	5	—	4	4	31
El-, gas- och vattenverk	—	1	2	—	—	—	3
Byggnadsindustri	4	—	—	—	—	—	4
Hela industrin	147	15	25	12	10	21	230

talet svenska köp av utländska företag uppgick till 12 jämfört med 9 1964 och omkring 5 åren dessförinnan. 10 svenska företag förvärvades av utländska vilket är ungefär dubbelt så många som normalt.

Flertalet av de förvärvade utländska företagen har sin verksamhet inom verkstadsindustrin. Hälften av dem ligger inom EEC, varav 3 i Västtyskland, 2 i Frankrike och 1 i Italien. Bortsett från ett mexikanskt bolag ligger de övriga inom EFTA, varav 2 i Finland och 1 i vardera Norge, England och Portugal. De utländska företag som förvärvat svenska är framför allt amerikanska (4 stycken) och norska (2 stycken). Även om man ser till samarbetsavtalen över gränserna toppar USA listan med Danmark och England närmast efter. Hela detta mönster överensstämmer på ett iögonenfallande sätt med de närmast föregående årens.

1965 års företagssamgåenden har i ännu högre grad än tidigare skett på initiativ och under medverkan av de stora, expansionsinriktade och i särskilt stor utsträckning utlandsberoende företagen. Mer än två tredjedelar av de börsnoterade industriföretagen har varit direkt engagerade i koncentrationer och strukturrationaliseringar av skilda slag, många av dem dessutom i ett flertal fall. Exempelvis förekommer STAB i hela 9 olika fall, ASEA i 7 och Bahco i 5 fall.

Många horisontella samgåenden

Ett annat särdrag i utvecklingen under 1965 är att ovanligt många företagssamgåenden tycks komma att få eller redan ha fått snabba strukturekonomiska och sålunda produktivitetshöjande verkningar. En indikation på detta är att omkring två tredjedelar av alla sammanslagningar var horisontella, d v s skedde mellan företag med i stort samma tillverkning och på samma nivå i produktionsprocessen. Tidigare år har de horisontella sammanslagningarna endast svarat för omkring hälften av det totala antalet. Den fort-

gående koncentrationsrörelsen inom svensk industri tycks under förra året sålunda inte endast ha skapat en god grund för framtida rationaliseringsvinster utan de engagerade företagen har i viss mån redan hunnit förverkliga dessa genom produktions tekniska och administrativa reorganiseringar.

Ännu så länge torde emellertid den relativt snabba företagskoncentrationen inom industrin endast i begränsad utsträckning ha kommit företagen till godo i form av produktivitetsförbättringar. Hittills skedda strukturförändringar kan därför framför allt betraktas som framsynta investeringar i en framtid som med säkerhet kommer att präglas av stigande kostnader, hårdnande internationell konkurrens och ökande brist på produktionsresurser, framför allt arbetskraft och realkapital.

Den återstående tredjedelen av förra årets sammanslagningar utgjordes framför allt av kompletteringar och i några fall även diversifieringar. Sådana samgåenden uppgick till omkring 25, d v s omkring 15 procent. Något färre — drygt 20 stycken — var investmentbolagens förvärv av industriföretag. Återstående företagssamgåenden kan betecknas som vertikala. Jämfört med tidigare år innebär detta att investmentbolagens förvärv var ovanligt många men att de vertikala samgåendena var ovanligt få. Det finns vissa tecken som tyder på att denna avvikelse kan betraktas som tillfällig. Vertikala samgåenden kan i vissa branscher, t ex skogsindustrierna, ha en väsentlig uppgift att fylla, framför allt med hänsyn till betydelsen av en jämn och säker råvarutillförsel. Investmentbolagens expansion kan å andra sidan knappast väntas fortsätta lika snabbt som under de båda senaste åren. Utvecklingen hittills i år styrker båda dessa iakttagelser.

Gynnsamt koncentrationsklimat

Det är uppenbart att olika samverkansformer under de senaste åren blivit ett alternativ av stor

betydelse för företag som står i begrepp att expandera eller som helt enkelt vill överleva i en allt hårdare konkurrens. Fusion och samarbete har kommit på modet i näringslivet. Eftersom samtidigt allmänheten och samhället i stort i princip har en relativt positiv attityd till sådana förändringar — förutsatt att de inte i övervägande grad syftar till annat än rationaliseringar (vilket sällan är fallet) — håller tydligen klimatet för en fortsatt snabb strukturrationalisering och företagskoncentration på att utvecklas i gynnsam riktning. Förutsättningar tycks finnas över hela linjen för en sådan utveckling, naturligtvis bortsett från institutionella hinder av den typ som exempelvis aktievinstutredningens förslag till ny aktievinstbeskattning skulle kunna medföra. Att gynnsamma förutsättningar finns för en fortsatt snabb koncentration inom industrin är antagligen av mycket stor betydelse för att svensk industri på sikt skall kunna hävda sig i den internationella konkurrensen.

Mot bakgrund av den pågående utvecklingen inom våra större konkurrentländer måste behovet av en på längre sikt genomgripande strukturomvandling av hela vårt näringsliv betraktas som mycket stort. Antagligen har Sverige ännu så länge ett visst försprång i detta avseende. Men inom framför allt EEC-ländernas industrier tycks nu mycket omfattande strukturförändringar i form av sammanslagningar och samarbetsavtal ha börjat komma igång på allvar.

Omfattande EEC-fusioner

Som exempel på några av de senaste, mera betydande samgåendena inom EEC kan nämnas Montecatini—Edison, som är den största fusionen som någonsin skett i Italien och skapar en av Europas största företagsenheter; vidare stålfusionerna i Västtyskland mellan Thyssenhütte och Phoenix Rheinrohr samt mellan Hoesch och Dortmunder Hörder Hüttenunion (kombinerat med samarbetsavtal med Hollands största stål-

bolag). Båda dessa företagsgrupper närmar sig nu Krupp-koncernen i storlek. Inte långt efter ligger de jätteföretag som skapats i den franska stålindustrin efter fusion mellan dels Usinor och Lorraine-Escaut, dels Wendel och Sidélor. I förhandlingarna om dessa fusioner deltog för övrigt den franska regeringen aktivt och lämnade garantier för avsevärda kreditförmåner vid framtida utbyggnader.

Dessa exempel på vad som endast under den allra senaste tiden hänt i ett par för Sveriges vidkommande väsentliga industrigrenar ger en antydning om storleksordningen i den koncentrationsprocess som sker ute i Europa. Antagligen befinner vi oss ännu så länge bara i början av en utveckling mot en mycket snabb koncentration inom framför allt EEC-ländernas industri. Det är främst det växande konkurrenshotet från USA och Japan som driver fram denna utveckling.

Mot denna bakgrund kan det vara angeläget att fråga sig om de strukturförändringar som nu sker i svensk industri är av tillräcklig styrka och omfattning, trots att utvecklingen mot ökad koncentration skett så snabbt under senare tid. Det tycks också vara befogat att sätta ett frågetecken för om förändringarna hittills varit tillräckligt stora inom de branscher där behoven på längre sikt kan visa sig vara störst. Det är frågor som inte kan besvaras i detta sammanhang. Men det är tydligt att svaren i första hand måste sökas utanför våra egna gränser.

Se även artikel på Europamarknaden, sid 226, där betingelserna för företagskoncentration inom EEC behandlas.